

Biłobrowiec O. ŻYCIE SPOŁECZNO-POLITYCZNE POLSKIEJ WSPÓLNOTY ŻYTOMIERZA (MARZEC-PAŹDZIERNIK 1917)

W artykule przedstawiono powstanie życia społeczno-politycznego polaków Żytomierza po rewolucji burżuazyjnej 1917 roku w Rosji. Przedstawiciele polskiej inteligencji i środowisk elitnych brali czynny udział w tworzeniu nowych władz. Wśród liderów najważniejszych instytucji miasta – Radę Miasta Żytomierza, policji wojewódzkiej, urzędu Rządu Tymczasowego byli Polacy. W mieście wznowiły działalność wcześniej utworzone i powstały nowe organizacje społeczne i instytucje, które na walnych zgromadzeniach – Radach omawiały swoje prawa i cele. Ideologiczne rozgraniczenie i instytucjonalna się z różnych nurtów politycznych w polskim życiu politycznym nie przeszkodziło realizacji wspólnych projektów krajowych w mieście.

Słowa kluczowe: życie społeczno-polityczne, polacy, Żytomierz, burżuazyjna rewolucja lutowa.

УДК 378.046:94(477) «1965/1985»

Цимбалюк О.В.,
аспірант кафедри історії України
Житомирського державного
університету ім. І. Франка

ПОВСЯКДЕННИЙ СПРОТИВ ТОТАЛІТАРНИЙ ВЛАДІ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ (II пол. 60-х - I пол. 80-х рр. ХХ ст.)

Спираючись на концепцію «повсякденного спротиву» Дж. Скотта, автор пропонує порівняння проявів цього явища на побутовому рівні (та не лише) українців та поляків в період так званого «брежнєвського застою». В статті наведено деякі спільні риси та відмінності польського і радянського анекдоту, порівняно мету боротьби молодіжних субкультур в ПНР та Радянській Україні, охарактеризовано спротив радянській владі з боку інакодумців. Автор також розкриває прояви реакції влади на «повсякденний спротив» суспільства у формі так званих «публічних послань»: ідеологічних кампаній боротьби з інакодумцями, навішування ярликів «дисидент», «космополіт», «відицепенці», репресії тощо.

Ключові слова: історія повсякдення, Польща, Україна, тоталітаризм, влада, анекдот, субкультура, інакомислення.

На сьогодні Україна та Республіка Польща є важливими стратегічними партнерами та союзниками. Окрім сучасних

політико-економічних та культурних зв'язків, нас єднають століття спільної, хоча часом й драматичної, історії. Одним з таких періодів є 60-80-ті рр. ХХ ст., коли в обох країнах функціонувала радянська тоталітарна система. Цей період, відомий як «брежнєвський застої». Він мав свої особливості в Україні (в радянський період - УРСР), та Польській Народній Республіці, що входила до країн так званого «соціалістичного табору».

Метою дослідження виступає: використовуючи елементи компаративістики, визначити певні відмінності, спільні риси та закономірності динаміки суспільства Радянської України та ПНР в окреслений історичний період. Проаналізувати відомі феномени (культура анекдотів, субкультури та інші) повсякденного спротиву тоталітарній владі. У ракурсі запобігання тоталітарним ремінісценціям у сучасному суспільстві дана тематика набуває все більшої актуальності. Виходячи з мети автор має вирішити наступні завдання: 1) розкрити основні положення методології дослідження; 2) визначити спільні форми повсякденного спротиву тоталітарній владі в ПНР та Радянській Україні, особливості їх прояву; 3) виявити спільні та відмінні риси польського та радянського анекдоту в II пол. 60-х – I пол. 80-х рр. ХХ ст.; 4) порівняти напрямок боротьби та форми діяльності молодіжних субкультур в Польщі та Радянській Україні; 5) охарактеризувати духовний та ідеологічний спротив радянській владі з боку інакодумців; 6) визначити реакцію радянського тоталітарного режиму на прояви повсякденного спротиву.

Історіографія та методологія. В польській та українській історіографії існує достатньо широке коло робіт, які присвячені окремим формам повсякденного спротиву. «Анатомію» польського анекдота окресленої доби досліджував В. Олекшак. В останні роки соціальна історія в різних її проявах здобуває популярність серед вітчизняних дослідників, радянський анекдот став об'єктом вивчення в роботах М. Мельниченко, К. Єремєєвої, В. Кулікова, В. Соколова. Порівняльному аспекту

польського та радянського політичного анекдоту присвячена робота М. Столяр. Розвиток молодіжних субкультур у Польщі та Радянській Україні в другій пол. 60-х – пер. пол. 80-х рр. ХХ ст. розглядали С. Головіна, О. Євтушенко, О. Яворницька, Т. Папернюк. Проблемам розвитку руху інакодумців та формування опозиції в ПНР та УРСР свої дослідження присвятили А. Фрішке, О. Бажан, О. Мельникова.

Основою запропонованого дослідження стала концепція «повсякденного спротиву», яку розробив соціально-економічний історик, представник Принстонського університету Джеймс Скотт. У своїх працях «Моральна економіка селян» (1976) [30], «Зброя слабких» (1984) [31], «Панування і мистецтво спротиву: приховані повідомлення» (1993) [28], «З точки зору держави» (1998) [29] він розрізняє та аналізує різні рівні спротиву. Окрім дійсного протесту, під яким, як правило, розуміють самовіддані колективні дії, що передбачають самопожертву й спрямовані проти панівного режиму, Скотт виділяє і повсякденний протест, який проявляється у будь-якій відмові дискримінованих груп сприйняти визначення *status quo* запропоноване згори, їх відмова на маргіналізацію.

Це дає змогу розглядати як вияв повсякденного протесту дії, що є: 1) несистематичними, неорганізованими, індивідуальними; 2) опортуністичними; 3) пристосованими до системи домінування; 4) не призводять до революційних змін [16, с.130].

Поведінка дискримінованих суспільних груп детермінована необхідністю вижити (економічно, соціально, політично тощо). Саме повсякденні форми спротиву дуже часто стають найефективнішими для захисту прав, інтересів дискримінованих груп суспільства, в обстоюванні їхньої позиції перед владою. Відповідно до основних положень концепції повсякденного спротиву Дж. Скотта було встановлено наступні маркери дослідження: 1) «зброя слабких»; 2) послання пануючих.

«Зброя слабких» - система етичних та політекономічних дій протистояння правлячій верхівці, яку виробляє в повсякденній культурі суспільство, виношуючи незадоволення встановленим

владою суспільними порядком. «Зброя слабких» найчастіше має вигляд так званих «таємних послань» чи певних дій, які підвладні виконують майже щоденно. Суть «зброї слабких» відображає фраза «Підкорююсь, але не корюсь» [16, с.132].

Формам такого спротиву є: глузування над владою, субкультури, нарікання, петиції, плітки, хуліганство, дрібні крадіжки, псування майна та ін. Зупинимось на порівнянні проявів глузування над владою, написання петицій (листів до влади) та формування субкультур в Радянській Україні та ПНР 60-80-х рр. ХХ ст.

Одним з найпоширеніших проявів реакції суспільства на дії влади (репресії, політика, агітація тощо) було глузування, яке проявилось у вигляді політичних анекдотів. Як зазначає М. Мельниченко, визначений період історії, був «золотими роками» радянських анекдотів, адже саме в цей час вони стали шалено популярними. Цьому сприяла вся сукупність обставин суспільного життя і особливо політична ситуація [12]. В Радянській Україні та соціалістичній Польщі найбільш популярними стали анекдоти про комунізм, генсеків, керівників партії, партію та її заходи, політичну систему, про економічні проблеми, знаходили відображення русофобські настрої. Наведемо приклади ставлення населення двох країн до найбільш типових проявів радянської системи:

Оцінка самої системи, перспектив комунізму:

«Чим відрізняється бордель від бардака? Бордель – це заклад, а бардак – система» [3].

«Найкоротший анекдот – «комунізм». Найдовший анекдот - програма будівництва комунізму, яка була прийнята на ХХІІ з'їзді партії».

«На порядку денному колгоспних партійних зборів два питання: будівництво сараю та будівництво комунізму. У зв'язку з відсутністю дощок вирішили будувати комунізм [13].

Чому так мало анекдотів про з'їзди партії? - Тому що всі вони відображені в їх тезах[19].

Наведемо приклад анекдоту, сенс якого втрачається під час

перекладу, але російською надзвичайно влучно передає таку родову рису радянської тоталітарної моделі, як беззаперечна та одностайна підтримка системи:

«- Что такое КПСС? - Набор глухих согласных»[14].

« - Чи можливо побудувати комунізм в окремо взятій країні? Можливо, але тільки для окремих керуючих товаришів»[13].

Загальне ставлення поляків до Радянського Союзу, та пов'язаної з ним системи влучно передає такий анекдот:

- *«Великий плакат у Варшаві «місяць польсько-радянської дружби». На плакаті допис від руки: «Згоден, але ні дня більше»[15].*

Постійними об'єктами насмішок та глузування (особливо в останні роки правління, були радянській та польський лідери – Я. Гомулка та Л. Брежнев)

«- Тут лікаря з Америки викликали, робити пластичну операцію Брежневу.

- *Що все настільки серйозно?*

- *Звичайно! Потрібно розширяти грудну клітину!» [21].*

«Брежнев виступає на засіданні: «Хто сказав, що я читаю з папірця? Ха, рисочка, ха, рисочка, ха» [2].

«Викрадачі Гомулки вимагають великий викуп.

- *Ми не можемо заплатити таку суму.*

- *Тоді ми його відпустимо» [15].*

«ЦК КПРС, Політбюро і Рада міністрів повідомляють, що після тривалої хвороби, не приходячи до тями, до управління країною повернувся Л. І. Брежнев»[8].

В польських анекдотах окресленого періоду зустрічаємо поєднання речей, які в радянській системі видавались неприйнятними (йдеться про релігійний чинник, демонстрація поваги до лідера католицької церкви, та одночасно скептично-глузливе ставлення до радянського лідера):

«Герек (Едвард Герек, перший секретар ПОРП з 1970 по 1980 рр.) привітав з обранням нового папу Іонна Павла II, виразивши надію, що він буде другом Польщі і поцікавився, як Польща може посприяти цьому.

- Побудуйте в Польщі найбільший у світі костел.
- Добре. Але назвати його доведеться собором Святого Леоніда.
- Добре, але моці забезпечте самі» [20].

Проблеми із продуктами харчування, явище «дефіциту» стали ще однією рисою, які єднали політичні моделі Польщі та СРСР, звісно, що ця ситуація також знаходила відображення в побутовій сатирі:

«- Як називаються люди, які не їдять м'яса? – Поляки» [15].

«- Що це таке: довге, зелене, пахне ковбасою? - Електричка з Києва їде» [23].

«Розквіт комунізму. Оголошення на дверях продуктового магазину: сьогодні в олії потреби немає»[1].

Та, як зазнає Столяр М. Б., маючи значну кількість спільних тем та рис, польський й радянські політичні анекдоти, все ж таки мали і свої специфічні ознаки [22]. На відміну від радянського, в польському анекдоті дуже часто піднімалася релігійна тематика:

«Їде селянин вулицею та несе телевізор.

- Зіснувався? – питає його знайомий.
- Ні. Несу до костьолу.
- Для чого?
- Без перерви бреше та бреше. Хай сповідується»[27].

В цьому та наступному анекдотах демонструється ще одна відмінна риса польського анекдоту останніх років існування радянської моделі – неприйняття факту змін з боку керівництва, негнучкість думки та поведінки. Йдеться про консерватизм посттоталітарної ідеології, статичність інформаційного поля, догматизм відповідного мислення. Можна припустити, що залежність ідеології ПНР від настанов, що йшли з боку ЦК КПРС, робила ідеологію ПНР більш статичною. Однак в цих анекдотах знаходили відображення й нові політичні реалії, зокрема поява нового центру, роль якого почав виконувати Гданськ як осередок польської «Солідарності»:

« - Коли Ярузельський зніме свої чорні окуляри? – Коли завершить приварювати Польщу до СРСР» [15].

«- У кого найдовший автомобіль? – У Ярузельського. Бо кермо його авто в Москві, сидіння – у Варшаві, а гальма – у Гданську» [15].

Польські анекдоти рефлексують одночасно на продовольчі проблеми та тему меншої свободи слова в Радянському Союзі:

«На кордоні УРСР-ПНР зустрілися два собаки. Одна біжить з Польщі, інша з УРСР. Перша питає:

- Куди біжиш?*
- До вас. Кажуть у Польщі є що поїсти.*
- Яке там поїсти! Я навпаки до вас біжу, щоб щось знайти.*
- Та ти що! В нас давно в магазинах пусто.*

Польська собака розвертається і біжить назад у Польщу. Обертається, а за нею біжить українська собака.

- А ти чого за мною? Я ж казала: в нас нічого немає.*
- Зате у вас хоч погавкати можна»[17].*

Отже, політичні анекдоти в Радянській Україні та ПНР виконували роль «таємних послань» розповсюджувачів фольклору в уявному діалозі між тоталітарною владою і громадянами, що мали «повсякденний спротив». За змістом анекдоту можливо виділити спільні риси життя українського та польського суспільств: незадоволення радянською тоталітарною системою влади, висміювання комуністичної політичної ідеї, партії, керівників держави, висвітлення через гумор соціально-економічних проблем, які були і в Радянській Україні і в ПНР, наявність русофобських настроїв у суспільстві. Та є й відмінні риси, такі як підняття релігійної тематики в польських анекдотах, статичність польської ідеології часів ПНР, яка проявлялась в залежності від ідеології СРСР.

За допомогою цих анекдотів громадянин міг відчути себе вище можновладця, виказати свій спротив та інакомислення, підсвідомо знімаючи з себе відповідальність, спілкуючись за допомогою жартів, зняти стрес, знайти своїх однодумців [10].

Статусне домінування оскаржувалось в «таємних посланнях»

і шляхом так званих карнавальних символів. Прикладом такої форми повсякденного спротиву тоталітарній владі в Радянській Україні та ПНР стало поширення молодіжних субкультур. Молодь була схильна до епатажу, демонстрації своєї несхожості на «дорослий світ», до його неприйняття. Молодіжний рух завжди виступає проти доміантної культури суспільства, проти «системи». Проявом протистояння владі стали зовнішні ознаки молодіжних субкультур: одяг, музика, особливості поведінки [26].

Найбільш поширеними молодіжними субкультурами на теренах Радянської України та соціалістичної Польщі стали хіпі та панки. Процес формування польського варіанту хіпі тісно пов'язаний із політичними подіями жовтня 1956 р., а також березня 1968 р., коли відбулась зміна політичної свідомості молоді, з'явилися гасла радикалізації настроїв, бажання значної лібералізації, а паралельно з тим відбувалась переоцінка ідеології контркультури у мистецтві. Молодь боролась за право на самореалізацію у незалежних неформальних інституціях. Разом з виникненням пацифістських ідей з'являються екологічні, філософські групи, які створюють своєрідний мовний код. Модною стає індивідуальна втеча від суспільства. Р. Ріедель, польський вокаліст, співав про страждання, прагнення свободи, корумпований, злий світ, перенасичений компромісами, фальшивими ідеалами та насильством [26].

У 80-х рр. з'являються т.зв. нео-хіпі, або хіпі-пацифісти, які адаптують гасла анти-комерціалізації, пропагують орієнтальні релігії. Місцям зустрічей нео-хіпі у ПНР були травневі зleti на краківських «Ювеналіях, липневі «Фамі» в Свіноуйсцю, Мазурах і Бещадах, прощі на Ясну Гору (Ченстохова) [26].

В Радянському Союзі окремі групи хіпі почали з'являтися у 1967-1968 рр. Зародження цього руху в СРСР було пасивним способом боротьби із системою, це була незгода з панівними канонами та порядками, які штучно нав'язувались [7].

Діяльність хіпі була багатоплановою. Це можна простежити на прикладі львівських об'єднань. Група «Політех» (червень

1970-1971 рр.) створила кіноклуб з «неправильним» кіно, видавала стінгазети, колажі і карикатури на радянську систему. Наприклад, стаття «Розум, честь і совість нашої епохи», де «сильних світу» радянської системи порівняли зі сміттям. «Тусовка Святого Саду» займалась правозахисною, театральною, музично-пропагандистською діяльністю [18].

Хіпі-культура була космополітичною, але з нотками патріотизму та національного руху. «Ми не хотіли, щоби нами керували з Москви якісь комуністи, хотіли мати свою вільну державу. Втім, не було й такого, щоби боролись за власне Україну, просто відкидали партійні органи. Рух хіпі в Радянському Союзі та європейський мали суттєву різницю. Ідеологія радянських хіпі вирізнялась більшою активністю та боротьбою за всілякі права та свободи – в мистецтві, музиці та іншому. За залізною завісою люди були більш згуртованими, хотіли змін, і це був такий собі активно-пасивний протест» [7].

Наприкінці 70-х рр. ХХ ст. у Польщі з'явилися панки. Основою панківського руху були молодіжні клуби та артистично-суспільні маніфести, видання т.зв. зіни, або фанзіни «Корек», «Фенакіль», «Дада живе», які зображували невдоволення та протест. Панки негативно ставились до панування матеріальних цінностей, корупції, політиків. Вони засвоїли анархістські гасла світу без кордонів, урядів, поліції, суду, соціальних та політичних обмежень. У 80-х рр. виникає група наці-панків, які пропагували націоналістичні гасла [26]. Не дивлячись на заборону та «залізну завісу» наприкінці 70-х рр. панківський молодіжний рух поширюється і в Радянському союзі та його республіках. Панки нагадували хіпі (протест проти суспільної системи), але при цьому були більш агресивними і нігілістичними. Зовнішній вигляд панків нагадував рокерський (косухи, рвані джинси, берци), але була у панків й особливість – кислотний колір волосся і зачіска-ірокез [26].

Відмінної рисою панків була музична всеїдність – якщо їх «західні колеги» слухали лише чітко визначені музичні гурти такі як Sex Pistols або Crass, то радянські панки слухали

практично всю музику, яка вважалась «забороненою» – від The Beatles до Metallica. Ще однією характерною рисою панків в Радянській Україні було епатажування перехожих та постійні конфлікти з міліцією. Наприклад, нині відомий композитор Геннадій Татарченко, а на початку 1970-х рр. – учасник ансамблю «Кобза», гітарист за фахом і панк за стилем поведінки, виходив із дому в шинелі фашистського офіцера, купував на Бессарабці живого гусака, чіпляв йому на шию ланцюжок від унітазу та прогулювався Хрещатиком аж до площі Ленінського комсомолу (нині Європейська площа), де його «в'язав» черговий наряд міліції. Це шоу відбувалося на всі визначні радянські свята, й Татарченко дивом щоразу уникав звинувачень у свідомому спротиві владі [9].

Молодіжні субкультури ПНР та Радянської України мали спільні цілі боротьби: право на самореалізацію, прагнення свободи, виклик соціалістичній культурі. Та варто звернути увагу і на відмінності в їх формуванні та розвитку. У Польській республіці, незважаючи на радянський вплив, відбувалась пропаганда зміни «споживчого» способу буття, широке розповсюдження західних фільмів та книг, молодь мала можливість відвідувати західні країни. Соціокультурна ситуація в УРСР більш жорстка, для молодіжних тусовок у Радянській Україні була характерна міфологізація Заходу.

В Радянській Україні 1960-1980 рр. відбувався духовний, ідеологічний спротив радянській владі з боку інакодумців. У 60-70-ті рр. поширеними формами повсякденного спротиву стали самвидави, листівки, звернення, петиції, заяви до офіційних органів влади. Ці дії не призводили до масовості громадських рухів. Усна комунікація інакодумців представляла собою зібрання спільнот у громадських місцях, проведення диспутів на національну тематику, організовані дискусії в університетах, так звані «кухонні розмови».

У листопаді 1965 р. до влади було надіслано петицію «Лист 78-ми». Автори «Листа», кінорежисер С. Параджанов, авіаконструктор О. Антонов, композитори В. Кирейко,

П. Майборода та ін., вимагали від ЦК КПРС та ЦК КПУ забезпечити дотримання «ленінських принципів соціалістичної демократії» та відкритого публічного розгляду кримінальних справ, порушених проти інакомислячих. У березні 1968 р. «самвидав» розповсюдив «Лист 139», в якому творча й наукова інтелігенція висловлювала стурбованість придушенням з боку владних структур громадянської активності та соціальної критики в українському соціумі [5].

У 1967 р. працівники КДБ зафіксували випадки розповсюдження біля 500 листівок (у деяких випадках до 1000 примірників) націоналістичного змісту серед студентської молоді. Метою цієї інформаційної кампанії була організація Українського національного фронту, боротьба за громадянські права, українську мову, свободу думки й творчості, відродження національної духовності та культури. На початку 1970-х рр. масові петиційні кампанії змінилися на одиничні правозахисні протести. У цей час набули популярності листи-протести до керівництва держави, що мали «підписантів» [11].

У ПНР цього періоду також була поширена петиційна кампанія. Наприклад, «Лист 34-х» 1964 р. – лист-звернення видатних діячів польської науки і культури до польського прем'єр-міністра Юзефа Циранкевіча з вимогою збільшити кількість паперу для видання сучасної польської літератури. Вони заявляли, що обмеження загрожує подальшому розвитку польської культури. Це був перший відкритий опозиційний крок з боку інтелігенції, який всіляко пропагувався на Заході радіо «Вільна Європа» [24, с.103]. «Лист 15-ти» 1974 р. щодо становища поляків, які живуть в СРСР, захисту їх прав [24, с.162]. Велика петиційна кампанія проти поправок до Конституції 1976 р. Сюди відносяться листи «59-ти», «7-х», «218-х», «4-х» та «18-ти», листи звичайних громадян. Активними учасникам петиційної кампанії окрім інтелігенції, були представники релігійної католицької громади, зокрема єпископ Б.Домбровський. [24, с.180-185]. На теренах соціалістичної Польщі також був поширений т.зв. «самвидав»,

наприклад, публіцистичні видання «Інформаційний бюлетень», «На порозі», «Голос», «Роботнік», «Зустрічі», «Критика» та ін.. [24, с.220-221].

Як бачимо, петиційна форма боротьби і в ПНР, і в Радянській Україні мала правозахисний та культурницький характер. Але поступово вона набуває і націоналістичного забарвлення. Варто відмітити той факт, що в Польщі, на відміну від України, значний внесок у супротив владі робила католицька церква.

Безумовно, представники радянського режиму не могли не реагувати на прояви повсякденного спротиву громадян. У відповідь на «таємні послання» влада застосовує т.зв. публічні послання. Дж. Скотт виділяє декілька базових характеристик публічних послань: 1) знаки оцінки поганого і хорошого; 2) мова натяків, яка маскує грубість репресивних дій; 3) соціальний контроль і спостереження зверху [16, с.135].

Прикладом «публічних послань» тоталітарної радянської влади є розгортання широкої ідеологічної кампанії для боротьби з інакодумцями, навішування ярликів «дисидент», «космополіт», «відщепенці», з проявам спротиву у суспільстві. А також проведення політичних репресій за допомогою розгалуженого карального апарату та відповідною законодавчою й нормативною базою. Поширення анекдотів підпадало під ст. 62 КК УРСР, ст. 132 і 133 КК ПНР та ст. 70 КК СРСР як «антирадянська агітація та пропаганда», «політична провокація». [4, с. 196; 24, с. 162]

Представників субкультур заарештовували за «дрібне хуліганство», до якого могли віднести в тому числі й просто «невідповідний зовнішній вигляд», їх примусово включали з інститутів та направляли до армії, а також могли відправити на «примусове лікування» до психлікарні. У Польщі проти хіпі організували цілу спецоперацію, яка називалася «Порядок». Представники СБ і лікарі доводили, що хіпі розводять вошей, бо мають довге волосся, молодь силоміць відправляли у шкірдиспансери, божевільні й відділки [6].

«У 18 років я отримав скерування до психолога і майже

місяць був на Кульпарівській (Львівська обласна клінічна психіатрична лікарня). Але це був не перший раз, коли через зовнішній вигляд мене ставили на облік в психдиспансер. Вперше було, коли мав 16 років, тоді робили медогляд перед призовом до військової служби. Коли мене виписували з Кульпарівської, то сказали, що до армії не йду, бо маю статтю 7-б (шизофренія), а з нею не візьмуть ні до вишу, ні на нормальну роботу» [7].

Інакомислячих, чи «дисидентів» репресували. За даними прокурора УРСР Ф. Глуха, серед притягнутих до кримінальної відповідальності за проведення антирадянської агітації та пропаганди з 1967 р. до червня 1971 р. налічувалось всього 27 робітників, 30 службовців, 2 колгоспника, 3 учня, 9 непрацюючих, 16 ув'язнених (всього 87 осіб) [25]. З інформації ЦК Компартії України до ЦК КПРС від 23 квітня 1973 р. про ідеологічну роботу, довідуємось про «здобутки» українських чекістів у часи «генерального погрому» дисидентського руху (1972-1973 рр.). За ст. 62 КК УРСР кинуто за ґрати близько 70 дисидентів. Серед них письменники – В. Рубан, І. Дзюба, І. Світличний, Є. Сверстюк, Є. Пронюк та ін. [4, с.197].

У соціалістичні Польщі дії радянської влади дублювались. У відповідь на петиційну кампанію авторів листів до влади почали переслідувати, по всій країні розгорнулись арешти. Відділ культури ЦК ПОРП мав провести пояснювальні бесіди з частиною підписантів, зупинено друк кількох десятків авторів [24, с. 205]. За представниками з опозиції постійно стежили: їх прослуховували, у них вдома влаштовували обшуки, до них засилали таємних агентів Служби Безпеки.

Отже, у Радянській Україні та ПНР у 60-80-х рр. ХХ ст. активно діяв «повсякденний спротив» громадян тоталітарній радянській владі. Він проявляється у використанні «зброї слабких»: анекдотів, формуванні молодіжних субкультур, звернень до влади у формі листів. Поляки та українці мали спільні форми спротиву владі, але ці дії мали і особливі риси: в ПНР, на відміну від УРСР, активним представником

«повсякденного спротиву» виступала католицька церква, хоча іноді й вона висміювалась в анекдотах. В ПНР була більш ліберальна політика «комуністичного режиму» в сфері культури, свободи слова, що призвело до значно активнішого розвитку національних ідей із політичним підтекстом. Політична верхівка Польщі, окрім впливу СРСР, мусила орієнтуватись на думку світової громадськості, тому «публічні послання» влади були менш радикальними ніж в УРСР. Закономірно, що всі ці фактори посприяли активізації польського суспільства, переходу від «таємних послань» до відкритих вимог до влади із закликами зміни політичного режиму, та поверненню до політичної культури докомуністичного періоду. Радянська Україна ще деякий час лишалася «заповідником застою», вдала політична кон'юнктура та наявність традицій прямого й прихованого спротиву системі дозволили здобути незалежність. Проте, і у польському, ще більшою мірою – в українському випадку, елементи мислення, поведінки «людини радянської» даються взнаки й до сьогодні. Через небажання більшості починати перетворення та зміни на краще із себе, влада (звісно, не безпідставно) продовжує бути найулюбленишим об'єктом як критики, так і сатири, іноді й просто гумору. Збільшення останньої компоненти буде символізувати поступове «одужання» нашого суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Анекдот № 51062. Анекдотов. Советские [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://anekdotov.me/sovetskie/51062-rascvet-kommunizma-obyavlenie-na-dveryax.html>
2. Анекдоты про Брежнева. Время СССР. Анекдоты [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://sovtime.ru/anekdot/brezhnev>
3. Армянское радио//Вики-цитатник [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ru.wikiquote.org/wiki/Армянское_радио
4. Бажан О. Опозиційний рух в Україні в умовах системної кризи СРСР / О. Бажан // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – 2005. – № 31. – С. 189-199.
5. Бажан О. Правозахисний рух в УРСР в 1960-1980-ті роки [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=pravozakhysnyjj_rukh_v_ursr_v

6. Гладка К. Хіпі Алік Олісевич: «Волосся для нас було символом свободи» [Електронний ресурс] / Гладка Катерина// «Дзеркало тижня». – 2015. – № 45. – Режим доступу: <https://dt.ua/personalities/hipi-alik-olisevich-volossya-bulo-dlya-nas-simvolom-svobodi-.html>
7. Головіна С. Бути хіпі в СРСР загрозувало діагнозом шизофренія [Електронний ресурс] / Соломія Головіна// Інформаційна агенція «Гал-інфо». – 2013. – Режим доступу: http://galinfo.com.ua/articles/buty_hipi_v_srsr_zagrozhuvalo_diagnozom_shyzoфreniya_145011.html
8. Дорогой Леонид Ильич в шутках и анекдотах. РИА новости [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ria.ru/society/20091014/188787255.html>
9. Євтушенко О. Панк по-українськи як вияв модерний вияв традиційної сміхової культури [Електронний ресурс] / Олександр Євтушенко// Тиждень.ua. – 2009. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Publication/4429>
10. Єремєєва К. Радянський політичний анекдот як форма повсякденного спротиву / К. А. Єремєєва, В. О. Куліков // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. Історія. – 2011. – № 982. – Вип. 44. – С. 228–239.
11. Мельникова О. Альтернативний дискурс дисидентської комунікації в УРСР [Електронний ресурс]/ Мельникова Олена// Медіа, глобалізація, соціальна мімікрія. – 2014. – Режим доступу: <http://elne.hol.es/gallery/melnikova.pdf>
12. Мельниченко М. Советский анекдот (Указатель сюжетов) [Електронний ресурс]/ Миша Мельниченко. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – 1104 с. – Режим доступу: <https://document.wikireading.ru/51838>
13. Мельниченко М. Советский анекдот (Указатель сюжетов) [Електронний ресурс] / Миша Мельниченко. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – 1104 с. – Режим доступу: <https://document.wikireading.ru/51855>
14. Мельниченко М. Советский анекдот (Указатель сюжетов) [Електронний ресурс] / Миша Мельниченко. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – 1104 с. – Режим доступу: <http://www.rulit.me/books/sovetskij-anekdot-ukazatel-syuzhetov-read-412079-75.html>
15. Мельниченко М. Советский анекдот (Указатель сюжетов) [Електронний ресурс] / Миша Мельниченко. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – 1104 с. – Режим доступу: <https://document.wikireading.ru/51908>
16. Никулин А. Власть, подчинение и сопротивление в концепции «моральной экономики» Джеймса Скотта / А.Никулин// Вестник РУДН – серия «Социология». – 2003. – №1(4) – С.130-140.
17. Олекшяк В. Анатомия «польского анекдота» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://culture.pl/ru/article/anatomiya-polskiego-anekdota>

18. Папернюк Т. Социальный портрет хиппи во Львове (1970-1977): на перекрестке девиации и повседневности/ Татьяна Папернюк// Конструирова «советское»? Политическое сознание, повседневные практики, новые идентичности : материалы десятой международной конференции студентов и аспирантов (22–23 апреля 2016 года, Санкт-Петербург). – СПб. : Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2016. – С.97-105.
19. Польский юмор. Сборник польских анекдотов и шуток / Перевод Н.Калашникова. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.krakow.ru/humor/rapplt2.htm>
20. Польша, анекдоты. Страны мира [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.worlds.ru/europe/poland/anekdot.shtml>
21. Соколов В. Типы анекдотов советской эпохи [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://ruszhizn.ruspole.info/node/7829>
22. Столяр М. Б. Антитоталітарний дискурс радянського та польського політичного анекдоту 70–80-х рр. ХХ ст. (компаративний аналіз) / М. Б. Столяр // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія. – 2017. – Вип. 48(1). – С. 8-17.
23. УкрБаш – український цитатник. Цитата 2533 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ukrbash.org/quote/2533>
24. Фрішке Анджей. Пристосування і опір. Дослідження з історії Польщі 1945-1980 років. – Пер. з польськ. Марти Боянівської. – К.: Дух і Літера, 2017. – 456 с.
25. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 16, спр. 85. – Арк. 248.
26. Яворницька О. Теорія субкультур у соціологічній перспективі [Электронный ресурс] / Оля (Олександра) Яворницька // Ї: незалежний культурологічний часопис. – 2002. – № 24. – С. 100–115 – Режим доступа: <http://www.ji.lviv.ua/n24texts/jaworn-subc.htm>
27. Dowcip surowo wzbroniony. Antologia polskiego dowcipu politycznego, Wydawnictwo COMER, Toruń, 1990 – 173 s.
28. Scott J.C. Domination and the art of resistance: hidden transcripts. – New Haven: Yale University Press, 1993. – 251 p.
29. Scott J.C. Seeing like a state: how certain schemes to improve the human condition have failed. – New Haven: Yale University Press, 1998. – 445 p.
30. Scott J.C. The moral economy of the peasant: rebellion and subsistence in Southeast Asia. Yale University Press, New Haven and London, 1976. – 254 p.
31. Scott J.C. Weapons of the week: everyday forms of peasant resistance. – New Haven: Yale University Press, 1985. – 389 p.

Tsimbalyuk H. EVERYDAY RESISTANCE TO TOTALITARIAN AUTHORITIES IN UKRAINE AND POLAND (the second half of the 60's and the first half of the 80's of the XXth century)

The article is based on the concept of "everyday resistance" by J. Scott, the author suggests a comparison of manifestations of this phenomenon at the domestic level (and not only) of Ukrainians and Poles during the so-called "Brezhnev stagnation". The article presents some common features and differences between the Polish and Soviet anecdotes, compares the aims of the struggle of youth subcultures in the Polish and Soviet Ukraine, and characterizes the resistance of the Soviet government to dissenters. The author also reveals the manifestations of the reaction of the authorities to the "day-to-day opposition" of society in the form of the so-called "public messages": ideological campaigns against dissent, the imposition of labels "dissident", "cosmopolitan", "ridiculing", repression, etc.

Cumbaliuk O. CODZIENNY SPRZECIW WOBEC WŁADZY TOTALITARNEJ NA UKRAINIE I W POLSCE (druga połowa lat 60. i pierwsza połowa lat 80. XX w.)

W oparciu o koncepcję „oporu codziennego” J. Scottiego, autor sugeruje, porównując przejawy tego zjawiska w życiu codziennym (i nie tylko) Ukraińców i Polaków podczas tak zwanej „brzeżniowskiej stagnacji”. W artykule są pewne podobieństwa i różnice pomiędzy polskim i sowieckim anegdotom, porównano walkę subkultur młodzieżowych w NPR i Ukrainy Radzieckiej, scharakteryzowano sprzeciw wobec władzy radzieckiej przez dysydentów. Autor pokazuje również oznaki reakcji na „opór codzienny” społeczeństwa w postaci tak zwanych „listów publicznych”: kampanie ideologiczne w celu zwalczanie dysydentów, etykietowanie „dysydent”, „kosmopolityczny”, „renegatów”, represje i podobne.

Słowa kluczowe: historia codzienna, Polska, Ukraina, totalitaryzm, władza, anegdot, subkultura, sprzeciw.

УДК 628.1.033.

Рудницька О.П.,

к. ю. н., доцент кафедри спеціальних історичних дисциплін і
правознавста

Житомирського державного
університету імені Івана Франка

**ПРАВОВІ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ: СПІЛЬНІ
ТА ВІДМІННІ РИСИ**